

INSTYTUT WYMIARU SPRAWIEDLIWOŚCI

Bartłomiej Starzec

***Odpowiedzialność karna za negowanie zbrodni przeciwko
ludzkości oraz naruszenie godności narodu w systemach
prawnych Litwy, Łotwy i Estonii***

Warszawa 2018

Spis treści

Wprowadzenie.....	1
Estonia.....	4
Łotwa.....	7
Litwa.....	11
Podsumowanie.....	14

Wprowadzenie

Regulacje prawne państw bałtyckich dotyczące prawa pamięci historycznej ukształtowały się na bazie wspólnego doświadczenia historycznego. Tymi wspólnymi doświadczeniami były:

- uzyskanie niepodległość po I wojnie światowej;
- próby stworzenia nowoczesnej państwowości latach 1918-1940;
- aneksja w czerwcu 1940 r. przez Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR), będąca wynikiem porozumienia niemiecko-sowieckiego (paktu Ribbentrop-Mołotow z 23 sierpnia 1939r.);
- masowe represje sowieckich służb bezpieczeństwa wobec Litwinów, Łotyszy, Estończyków w okresie lipiec 1940-czerwiec 1941 r., których kulminacją były deportacje na Syberię całych rodzin uznanych przez Ludowy Komisariat Spraw Wewnętrznych (NKWD) za wrogów ustroju sowieckiego przeprowadzone w dniach 13-14 czerwca 1941 r. Z Estonii deportowano około 10 tysięcy osób¹, z Łotwy ponad 15 tysięcy², z Litwy około 18 tysięcy³;
- okupacja niemiecka w latach 1941-1944;
- próby stworzenia w każdym z państw pod niemiecką egidą armii narodowych przeznaczonych do walki z Armią Czerwoną, traktowaną jako największe zagrożenie dla bytu narodowego;
- ponowne włączenie do ZSRR w wyniku klęski wojennej Niemiec;
- kontynuacja sowieckiej polityki represji, w postaci przymusowej kolektywizacji i deportacji ludności do azjatyckich obszarów państwa sowieckiego przeprowadzonych w dniach 24-25 marca 1949 r. Z Litwy wywieziono wówczas 32 tysiące osób, z Łotwy 42 tysiące, z Estonii 21 tysięcy⁴;
- odzyskanie niepodległości w 1991 r. w wyniku rozpadu ZSRR.

¹ J. Lewandowski, *Historia Estonii*, Wrocław-Warszawa-Kraków 2002, s. 220.

² A. Kasekamp, *Historia państw bałtyckich*, Warszawa 2013, s. 135.

³ Tamże.

⁴ Tamże, s. 152.

Powyższe wydarzenia historyczne zdeterminowały kierunki prawodawstwa w niepodległych już Litwie, Łotwie i Estonii. Nie są one zamkniętą kartą historii, tylko bardzo silnie wpływają na współczesną politykę tych państw. Droga państw bałtyckich do tzw. „drugiej niepodległości” zaczęła się w połowie lat osiemdziesiątych wraz ze zmianami politycznymi zachodzącymi w Związku Radzieckim. Reformy zainicjowane przez Michaiła Gorbaczowa doprowadziły do aktywizacji ruchów niepodległościowych na Litwie, Łotwie i w Estonii. Na Litwie w 1988 r. powstał Litewski Ruch na Rzecz Przebudowy „Sajudis”, na Łotwie i w Estonii Front Ludowy na Rzecz Przebudowy. Początkowo w organizacjach tych dominowali reformatorsko nastawieni rodzimi komuniści. Działacze antykomunistyczni grupowali się w organizacjach o charakterze społecznym, takich jak np. założone w grudniu 1987 r. Estońskie Towarzystwo Ochrony Zabytków. Nazwa stowarzyszenia w żaden sposób nie sugerowała ambicji politycznych. Taki zabieg był celowy i wynikał z obaw o trwałość reformatorskiego kursu, wzmocnianych wieloletnią polityką komunistycznych represji. Dopiero w 1988 r., kiedy stało się jasne, że „pierestrojka” i „głasnost” nie są chwilowym zwrotem a konsekwentną polityką prowadzoną przez moskiewskie centrum władzy, doszło do powstawania organizacji o charakterze politycznym stawiających sobie za cel pełną niepodległość państwa bałtyckich. Przykładem takiej organizacji była Estońska Partia Niepodległości Narodowej stawiająca postulat niepodległości kraju. Biorąc pod uwagę ówczesne realia, był to postulat radykalny i niewielu uważało, że możliwy do realizacji w najbliższym czasie. Jednakże dynamika wydarzeń politycznych doprowadziła do sytuacji, w której wraz z postępującą w latach 1990-91 dekompozycją państwa sowieckiego kraje bałtyckie otrzymały historyczną możliwość odrodzenia narodowego. Po uzyskaniu niepodległości, każde z tych państw stanęło przed poważnymi gospodarczymi, społecznymi i politycznymi wyzwaniem. Dla niniejszego artykułu szczególnie znaczącą kwestią była obecność mniejszości rosyjskiej w każdym z tych krajów. Najmniej liczna była (i jest) ona na Litwie. Z kolei w Estonii i na Łotwie Rosjanie stanowią znaczącą część ludności tych państw. W chwili odzyskania niepodległości Rosjanie stanowili około 30% mieszkańców Estonii oraz 34% mieszkańców Łotwy. Na Litwie stanowili około 8% społeczeństwa. W czasach sowieckich wielu Rosjan bardzo chętnie osiedlało się, szczególnie na Łotwie i w Estonii, ze względu na stosunkowo wysoki poziom życia w tych republikach, w porównaniu do innych

części ZSRR. Grupą zawodową licznie reprezentowaną wśród tych „osadników” byli emerytowani wojskowi i pracownicy struktur bezpieczeństwa publicznego, a zatem osoby szczególnie silnie związane z reżimem komunistycznym. Uregulowanie kwestii obywatelstwa oraz współistnienia w jednym państwie stało się więc najważniejszym wyzwaniem, w szczególności dla Estończyków i Łotyszy. Wyzwanie to jest aktualne po dziś dzień, bowiem konflikty wokół tego problemu dotychczas nie wygasły.

Estonia

Prawodawstwo współczesnej Estonii opiera się na – wyrażonej w preambule konstytucji przyjętej dnia 28 czerwca 1992 r. – zasadzie ciągłości państwowej. Wstęp do estońskiej konstytucji stanowi, iż „państwo, które utworzono w niewygasłym prawie państwowego samostanowienia narodu Estonii i proklamowano 24 lutego 1918 r.”⁵ zostało odbudowane po okresie niemieckiej i sowieckiej okupacji. Termin „okupacja” na określenie okresu przynależności Estonii do ZSRR jest legalnym pojęciem używanym w prawodawstwie tego państwa. Znajdziemy go w m.in. w ustawie o osobach represjonowanych przez reżimy okupacyjne z dnia 17 grudnia 2003 r.⁶ Za okres okupacji w art. 1 ust. 1 powyższej ustawy uznaje się czas od 16 czerwca 1940 r. do 20 sierpnia 1991 r. Początkowym momentem okupacji jest moment wkroczenia do Republiki Estońskiej Armii Czerwonej, a końcowym deklaracja o przywróceniu niepodległości podjęta przez Radę Najwyższą Republiki Estońskiej po załamaniu się tzw. puczu Janajewa⁷. Po odzyskaniu dnia 26 lutego 1992 r. niepodległości Rada Najwyższa Estonii przyjęła ustawę w sprawie obowiązywania ustawy o obywatelstwie⁸. Ten akt prawny był dokumentem specyficznym, gdyż przywracał obowiązywanie ustawy o obywatelstwie z 1938 r. w brzmieniu na 16 czerwca 1940 r. Zgodnie z postanowieniami tej ustawy obywatelstwo Estonii otrzymywały te osoby oraz ich potomkowie, które były obywatelami Estonii w dniu 16 czerwca 1940 r. Pozostali mieszkańcy kraju mogli uzyskać obywatelstwo w drodze naturalizacji. Ponieważ zdecydowana większość Rosjan osiedliła się w Estonii po 1945 r., zostali oni pozbawieni obywatelstwa odrodzonej Estonii. Rozwiązanie to miało w zamyśle jego twórców podkreślać ciągłość państwową oraz nieuznawanie działań podejmowanych przez okupantów. Było także deklaracją nieufności wobec mniejszości rosyjskiej. Uznawano, że nie

⁵ *Konstytucja Estonii*, przekł. Aarne Puu, Wstęp L. Garlicki, P. Łossowski, Warszawa 2000, s. 29.

⁶ Riigi Teataja I 2003,88, 589, <https://www.riigiteataja.ee/akt/690831>, [dostęp: 15.03.2018 r.].

⁷ Był to zamach stanu zorganizowany przez przeciwników reformy ZSRR autorstwa Michaiła Gorbaczowa. Szerzej zob. A. Bosiacki, H. Izdebski, *Konstytucjonalizm rosyjski. Historia i współczesność*, Kraków 2013, s. 282; A. Lityński, *Prawo Rosji i ZSRR 1917-1991*, Warszawa 2010, s. 113.

⁸ Riigi Teataja 1992,7, 109.

będzie ona lojalna wobec odrodzonej republiki. Efektem tego była sytuacja, w której około 30% mieszkańców Estonii nie posiadało estońskiego obywatelstwa. Ustawa z 1992 r. obowiązywała do 1995 r., kiedy to została przyjęta nowa ustawa o obywatelstwie⁹. Jej przepisy zakazywały nadawania obywatelstwa funkcjonariuszom służb specjalnych i bezpieczeństwa oraz byłym żołnierzom zawodowym Armii Czerwonej/Armii Radzieckiej. Ustawodawca estoński uznał, że funkcjonariusze służb siłowych ZSRR nie gwarantują lojalności wobec państwa estońskiego. Pozostali cudzoziemcy w celu uzyskania obywatelstwa musieli zdać egzamin ze znajomości języka estońskiego oraz estońskiego prawodawstwa. Ponieważ znaczna część mniejszości rosyjskiej nie władała językiem estońskim (wobec dominacji języka rosyjskiego w czasach sowieckich uznawali oni to za niepotrzebne) wymogi postawione przez nową ustawę okazały się zbyt trudne do spełnienia dla większości Rosjan. Są oni zatem mieszkańcami nieposiadającymi obywatelstwa.

Estoński kodeks karny (est. *Karistusseadustik*) z dnia 6 czerwca 2001 r.¹⁰ nie zawiera przepisów wprost penalizujących negowanie zbrodni przeciwko ludzkości czy też naruszania godności narodu. Estońskiemu prawu karnemu znane jest przestępstwo podżegania do nienawiści. Zgodnie z art. 151 est. k.k. publiczne nawoływanie do nienawiści, przemocy lub dyskryminacji ze względu na narodowość, rasę, kolor skóry, płeć, język, pochodzenie, religię, orientację seksualną, poglądy polityczne albo status finansowy lub społeczny, jeżeli działania te wiążą się z zagrożeniem dla życia, zdrowia lub własności, podlegają karze grzywny lub aresztu, (w przypadkach mniejszej wagi) lub pozbawienia wolności do lat trzech. W przypadku osób prawnych kara grzywny wynosi do 3200 euro. Rozbudowany jest za to katalog przestępstw przeciwko państwu zawarty w rozdziale 15. Zgodnie z art. 233 est. k.k. karalne jest pokojowe zaangażowanie się cudzoziemca w bezpośrednie działania skierowane przeciwko niepodległości, suwerenności i integralności terytorialnej Estonii. Przestępstwo to jest zagrożone karą do 15 lat pozbawienia wolności. Powyższy przepis można powiązać z wcześniejszymi rozważaniami na temat obywatelstwa, gdyż zawiera on sankcję karną wobec „nieobywateli”, których

⁹ Riigi Teataja 1995, 12,122.

¹⁰ Riigi Teataja 2001, 61, 364, <https://www.riigiteataja.ee/akt/184411> [dostęp: 15.03.2018 r.], dalej także „est. k.k.”.

liczba na terytorium Estonii jest znaczna. W art. 234¹ ustawodawca przewidział karę za:

- przystąpienie do sił zbrojnych wroga podczas wojny przeciwko Republice Estonii lub okupacji Estonii;
- udział w działaniach wojennych przeciwko Estonii;
- pełnienie funkcji wojskowych lub wiodących funkcji cywilnych wspierających działania wojskowe.

Czyn ten podlega karze pozbawienia wolności od 6 do 20 lat lub karze dożywotniego więzienia.

Przepis ten także wynika z historycznych doświadczeń Estończyków. Można pokusić się o stwierdzenie, iż doświadczenie aneksji sowieckiej w 1940 r. było tak dramatyczne, że naród estoński do dziś próbuje poradzić sobie z tą traumą. Efektem tego są przepisy karne surowo traktujące jakiegokolwiek działania mogące zagrozić integralności terytorialnej państwa.

Łotwa

Łotwa podobnie jak Estonia niezwykle silnie podkreśla ciągłość państwową, a jej konstytucja wyróżnia się nawet na tle państwa bałtyckich. Otóż ustawa zasadnicza Łotwy jest jedynym przykładem przywrócenia w pełni mocy obowiązującej konstytucji sprzed okresu sowieckiej aneksji. Po odzyskaniu suwerenności państwowej Łotysze zdecydowali się na pełne przywrócenie konstytucji z dnia 15 lutego 1922 r.¹¹ Symbolicznym aktem było także przyjęcie w dniu 22 sierpnia 1996 r. (w przeddzień kolejnej rocznicy podpisania paktu Ribbentrop-Mołotow) przez łotewski Sejm uchwały – Deklaracji o okupacji Łotwy¹². W Deklaracji tej podkreślono, że funkcjonowanie Łotwy jako niepodległego państwa zostało przerwane przez dwa państwa totalitarne – Niemcy i ZSRR – na mocy paktu z 23 sierpnia 1939 r., którego celem było podzielenie Europy na strefy wpływów. Dnia 17 czerwca 1940 r. ZSRR siłą zajął Łotwę i wprowadził sowiecki system polityczny i prawny. W dalszej części uchwały czytamy, że w trakcie okupacji ZSRR dopuścił się ludobójstwa przeciwko narodowi łotewskiemu, dokonywał deportacji ludności, represjonował bojowników o niepodległość. W deklaracji wspomina się także o sowieckiej polityce ludnościowej, w wyniku której odsetek Łotyszy wśród ogółu mieszkańców kraju spadł z 77% do 52%. Deklaracja uznaje tę politykę za przejaw dążeń do zniszczenia tożsamości narodu łotewskiego.

Także jak jej sąsiadka z północy, Łotwa zadeklarowała odnowienie obywatelstwa tych mieszkańców jej terytorium i ich potomków, którzy mieszkali na Łotwie przed aneksją. W dniu 22 lipca 1994 r. łotewski parlament przyjął ustawę o obywatelstwie. Zgodnie z jej postanowieniami jedną z dróg nabycia obywatelstwa jest naturalizacja obwarowana następującymi wymaganiami: stałego zamieszkania na Łotwie przez przynajmniej 5 lat od 1990 r., znajomości języka łotewskiego, zasad konstytucji, hymnu państwowego, historii kraju, posiadania legalnego źródła dochodów, zrzeczenia się obywatelstwa innego państwa, złożenia przysięgi lojalności wobec Republiki Łotewskiej. Podobnie jak w regulacji estońskiej, ustawodawca łotewski nie

¹¹ *Konstytucja Łotwy*, Wstęp, P. Kierończyk, Warszawa 2001, s. 25.

¹² *Deklarācija par Latvijas okupāciju*, Latvijas Vestnesis 143 (628).

dopuszczać do nadawania obywatelstwa osobom związanym z organami bezpieczeństwa państwa ZSRR, służącym w Armii Czerwonej/Armii Radzieckiej¹³.

Republika Łotewska była także pierwszym krajem bałtyckim, który dokonał penalizacji negowania zbrodni przeciwko ludzkości¹⁴. Zgodnie z art. 74¹ łotewskiego kodeksu karnego (łot. *Krimināllikums*) z 1998 r.¹⁵ penalizowane jest publiczne usprawiedliwianie ludobójstwa, zbrodni przeciwko ludzkości, zbrodni przeciwko pokojowi i zbrodni wojennych. Karą jest pozbawienie wolności na okres nieprzekraczający pięciu lat lub czasowe pozbawienie wolności, lub prace społeczne lub grzywna. Jako okoliczności zaostrzające odpowiedzialność uznaje się działanie sprawcy, w celu wywołania nienawiści lub wrogości na tle narodowym, etnicznym lub rasowym, powiązane z przemocą lub groźbą, gdy popełniane są przez grupę osób, urzędnika państwowego lub odpowiedzialnego pracownika przedsiębiorstwa lub organizacji, przy użyciu zautomatyzowanych systemów przetwarzania danych. Przepis obowiązuje od dnia 21 maja 2009 r.

Podobnie jak w prawie litewskim, ustawodawca łotewski zdecydował się na penalizację publicznego propagowania ideologii totalitarnych. W ustawie o bezpieczeństwie wydarzeń publicznych¹⁶ dnia 20 czerwca 2013 r. (art. 4¹) został wprowadzony przepis zakazujący publicznego:

- głoszenia haseł przeciwko niezależności Republiki Łotewskiej, jej terytorialnej niepodzielności, wyrażania poparcia dla siłowej zmiany struktury państwa lub nieposłuszeństwa wobec obowiązującego prawa;
- propagowania przemocy, nienawiści, nazizmu, faszystowskiego i komunizmu;
- propagowania wojny, wzywania do dokonywania czynów przestępczych;
- używania, włączając w to stylizacje, flag, odznak i hymnów byłego ZSRR, byłych republik związkowych ZSRR i faszystowskich Niemiec; swastyki, run SS, symbolu sierpa i młota, pięcioramiennej gwiazdy, z wyłączeniem sytuacji,

¹³ Szerzej na temat statusu obywateli Łotwy zob.: J. Więclawski, *Proces naturalizacji ludności rosyjskiej w Republice Łotewskiej (1991-2004)*, Olsztyn 2015.

¹⁴ E.C. Pettai, V. Pettai, *Transitional and retrospective justice In the Baltic States*, Cambridge, 2015 s.299.

¹⁵ Latvijas Vestnesis 199/200 (1260/1261), <https://www.vestnesis.lv/ta/id/88966> [dostęp: 15.03.2018 r.]

¹⁶ *Publisku izkļaides un svētku pasākumu drošības Likums*, Latvijas Vestnesis 104 (3262) <https://www.vestnesis.lv/ta/id/111963> [dostęp: 15.03.2018 r.].

przepisie ustawodawca enumeratywnie wskazał, którzy obywatele Łotwy nie mogą uzyskać statusu uczestnika II wojny światowej. Są nimi osoby, które:

- należały do Narodowo-socjalistycznej Niemieckiej Partii Robotniczej (NSDAP) i jej struktur militarnych jak SS;
- należały do pracowników Gestapo lub Służby Bezpieczeństwa (SD) lub pracowały w tych jednostkach jako personel pomocniczy;
- były pracownikami organów bezpieczeństwa ZSRR lub Łotewskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej (ŁSRR). Za wyjątkiem osób, które były pracownikami działów finansowych i administracyjnych. Za organy bezpieczeństwa ustawa uznaje (NKWD, NKGB MWD, KGB);
- były karane za zbrodnie przeciwko ludzkości, zbrodnie ludobójstwa, zbrodnie przeciwko pokojowi, za zbrodnie wojenne, niezależnie od faktu zatarcia skazania;
- były karane i nie zostały zrehabilitowane za zbrodnie popełnione w czasie II wojny światowej;
- zostały mieszkańcami Łotwy w wyniku łotewsko-radzieckiego układu z 5 października 1939 r. i służyły w jednostkach wojskowych ZSRR lub były członkami personelu pomocniczego, a także ich małoletnie dzieci i osoby pozostające na ich utrzymaniu.

Wniosek o uzyskanie statusu uczestnika II wojny światowej składa się do Urzędu do spraw Obywatelstwa i Migracji.

Wyżej opisana ustawa wzbudziła szereg kontrowersji, szczególnie wśród Rosjan mieszkających na Łotwie. Jej brzmienie, a zwłaszcza przepisy wyłączające możliwość uzyskania statusu, pozbawiają możliwości ubiegania się o taki status część obywateli Łotwy, którzy służyli w Armii Czerwonej. Warto też zwrócić uwagę na jej tytuł, jest to bowiem akt prawny o „uczestnikach” a nie „weteranach” II wojny światowej. Wynika to z przyjętej przez ustawodawcę koncepcji, iż w czasie II wojny światowej nie istniało suwerenne państwo łotewskie, a zatem obywatele tego państwa nie mogli uczestniczyć w łotewskich siłach zbrojnych. Nie są zatem „weteranami”, a jedynie „uczestnikami” działań wojennych pod sztandarami obcych państw.

Litwa

Litwa, podobnie jak Estonia i Łotwa, podkreśla ciągłość państwową od okresu międzywojennego. Jeśli chodzi o liczbę ludności rosyjskiej, Litwa jest w znacznie lepszej sytuacji niż wyżej wspomniane państwa, gdyż ludność ta nie stanowi tak znaczącego procentu ogółu mieszkańców kraju, dlatego też ustawodawca litewski zdecydował o przyznaniu obywatelstwa wszystkim mieszkańcom odrodzonego państwa. Litwa także określa okres przynależności do ZSRR mianem okupacji, co „znalazło swój wyraz w symbolicznej restytucji międzywojennej państwowości przez przywrócenie (*de facto* pozorne) dnia 11 marca 1990 r. mocy obowiązującej konstytucji z 1938 r.”¹⁹ Doświadczenia historyczne skłoniły także odrodzoną Litwę do uchwalenia ustawy konstytucyjnej zakazującej państwu litewskiemu członkostwa w postradzieckich organizacjach międzynarodowych i zawierającą zakaz utrzymywania na terytorium Litwy baz wojskowych krajów wchodzących w skład Wspólnoty Niepodległych Państw (WNP). Ponadto w konstytucji uchwalonej dnia 25 października 1992 r. znalazł się art. 137 zakazujący zakładania baz wojskowych innych państw²⁰.

Na Litwie pierwsza próba wprowadzenia przepisów karnych dotyczących zaprzeczania zbrodni ludobójstwa została podjęta w 2009 r. i zakończyła się niepowodzeniem. W debacie publicznej zdecydowały obawy o naruszenie konstytucyjnej zasady swobody słowa²¹. Druga próba została podjęta rok później, tym razem z sukcesem.

W obowiązującym od dnia 15 czerwca 2010 r. art. 170² litewskiego kodeksu karnego (lit. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso*)²² z dnia 26 września 2000 r. penalizowane jest publiczne pochwalanie zbrodni ludobójstwa lub innych zbrodni przeciwko ludzkości lub zbrodni wojennych, ustanowionych przez prawo Republiki

¹⁹ P. Kierończyk, *Aneksja Litwy przez ZSRR jako przedmiot współczesnej dyskusji politycznej i prawnej*, *Studia Iuridica Toruniensa* t. XIV, s. 86.

²⁰ *Konstytucja Litwy*, Wstęp A. B. Zakrzewski, Warszawa 2006.

²¹ J. Zilinskas, *Introduction of „crime denial” in the Lithuanian criminal law and first instances of its application*, *Jurisprudence: Resarch Journal* 2012, s. 320.

²² Žin. 2000, Nr. 89-2741, i. k. 1001010ISTAI-1968 <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.2B866DFF7D43/ZpNMZQSaRN> [dostęp: 15.03.2018 r.].

Litwy, akty Unii Europejskiej, ostateczne orzeczenia sądów litewskich lub sądów międzynarodowych, zaprzeczanie lub rażąco umniejszanie takich zbrodni, ponadto penalizowane jest pochwalanie zbrodni ZSRR i nazistowskich Niemiec przeciwko Litwie oraz zbrodni ludobójstwa i zbrodni przeciwko ludzkości dokonanych przez ZSRR lub nazistowskie Niemcy na terytorium Republiki Litwy albo przeciwko mieszkańcom Litwy, karane jest także zaprzeczanie lub pomniejszanie zbrodni dokonanych w latach 1990-1991, jeżeli zostało popełnione przy użyciu groźby, przemocy lub zniewagi albo spowodowało zakłócenie porządku publicznego. Taki czyn karany jest karą grzywny, ograniczenia wolności lub aresztu albo pozbawienia wolności do lat dwóch. Za czyn ten odpowiedzialność ponoszą także osoby prawne.

Warte wyjaśnienia jest wspomnienie w powyższym przepisie zbrodni dokonanych w latach 1990-91. Otóż w okresie kryzysu politycznego w ZSRR i nasilenia dążeń niepodległościowych w państwach bałtyckich doszło do próby zdławienia litewskiego ruchu niepodległościowego. Taką próbą było zajęcie wieży telewizyjnej w Wilnie w styczniu 1991 r. przez jednostki Armii Radzieckiej. Mieszkańcy Wilna usiłowali nie dopuścić do tego, w wyniku użycia siły przez wojsko zginęło 15 osób, a około 600 zostało rannych. Część funkcjonariuszy ówczesnej Komunistycznej Partii Litwy w wydarzeniach tych widziała działania w celu obrony legalnego porządku państwowego. I taką wersję wydarzeń rozpowszechniała w latach następnych. Na takim stanowisku stał ówczesny I sekretarz KPŁ Mykolas Burokevičius, który w latach dziewięćdziesiątych został skazany za współudział w zabójstwie protestujących przed wieżą telewizyjną na karę 12 lat pozbawienia wolności.

Litewski kodeks wykroczeń także zakazuje publicznego eksponowania symboliki nazistowskiej i komunistycznej. Zgodnie z art. 188¹⁸ symbolem nazistowskim lub komunistycznym jest: flaga nazistowskich Niemiec, ZSRR lub Litewskiej SRR lub flagi, znaki lub mundury zawierające takie symbole jak swastyka, runy SS, sierp i młot, sowiecka czerwona pięcioboczna gwiazda. Karane jest także rozpowszechnianie wizerunków przywódców Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego, wykorzystanie na spotkaniu lub innej masowej imprezie lub demonstracji, a także publiczne wykonywanie hymnów nazistowskich Niemiec, ZSRR lub Litewskiej SSR. Za naruszenie przepisów grozi grzywna w wysokości od stu czterdziestu czterech do dwustu osiemdziesięciu dziewięciu euro oraz zajęcie

przedmiotu stanowiącego narzędzie popełnienia wykroczenia. Nie popełnia wykroczenia ta osoba, która wykorzystuje powyższe symbole w celach edukacyjnych, naukowych, artystycznych.

Podsumowanie

Podsumowując dotychczasowe rozważania, należy stwierdzić, iż we wszystkich państwach bałtyckich penalizowane są akty skierowane przeciwko państwu, jego integralności terytorialnej i suwerenności. Istnienie takich przepisów jest wynikiem tragicznych doświadczeń historycznych.

Przepisy penalizujące negowanie zbrodni przeciwko ludzkości są wyrazem ochrony prawdy historycznej. Kraje nadbałtyckie są jak na razie jedynymi spośród państw w przestrzeni poradzieckiej, które okres przymusowej przynależności do ZSRR określają we własnym ustawodawstwie mianem „okupacji”. Biorąc pod uwagę historię tworzenia ZSRR w pierwszej połowie XX wieku można by zastanowić się, czy taki termin nie jest właściwy także wobec innych krajów siłą wcielonych do państwa sowieckiego. Jednakże takie rozważania pozostają poza kompetencją autora niniejszego szkicu i do ich przeprowadzania konieczne jest uczestnictwo przedstawicieli innych dyscyplin naukowych, w szczególności historii.

Przedstawione przepisy wypełniają także funkcję konsolidacji i ochrony tożsamości narodowej. Współczesne państwa bałtyckie oparły swoją politykę historyczną na podkreślaniu ciągłości z okresem międzywojennym i prawnym nieuznawaniu działań reżimów totalitarnych.

Penalizowanie zachowań negujących zbrodnie przeciwko ludzkości poprzez piętnowanie określonych czynów ma zatem także na celu kształtowanie pożądanych postaw. Postaw umacniających *de facto* wspólnoty narodowe, bowiem szczególnie Łotysze i Estończycy pod koniec lat osiemdziesiątych stanęli przed groźbą wynarodowienia. Odzyskanie niepodległości przyszło, jak twierdzą niektórzy badacze, w ostatnim momencie, po przekroczeniu którego przynależący do tych narodów staliby się mniejszością we własnym kraju, co doprowadziłoby do stopniowego zatracania odrębności.

Widać różnice pomiędzy Łotwą i Litwą a Estonią. Jakkolwiek Estonia nie penalizuje negowania zbrodni przeciw ludzkości, to pozostanie tym państwem, które w najbardziej wyraźny sposób odcięło się od balastu przeszłości jakim było

podporządkowanie imperialistycznemu mocarstwu. Wskazują na to takie akty prawne jak ustawa prywatyzacyjna z 1991 r., ustawa o rehabilitacji osób represjonowanych sądownie z 1992 r., ustawa o procedurze składania przysięgi sumienia (będąca *de facto* prawem lustracyjnym) również z 1992 r.